

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BD/294/44/88

MŁODZIEŻ O SOCJALIZMIE

Listopad 1988 r.

Nie jest tajemnicą, że od dłuższego czasu pogarsza się opinia młodego pokolenia Polaków o socjalizmie. Rok 1985 można uznać za początek trwającego do tej pory regresu pozytywnych nastawień do dorobku socjalizmu. Ostatnio, co gorsza, napływają sygnały wskazujące na radykalizację krytyki tego dorobku oraz wzrost sceptycyzmu wobec perspektyw socjalizmu w Polsce. Uznaliśmy więc za celowe przeprowadzenie pogłębionych badań ankietowych¹ umożliwiających ukazanie tych przewartościowań, a zwłaszcza ich przesłanek. Od pięciu lat badamy uczniów kończących szkołę ponadpodstawową. Sygnalizowany zatem regres pozytywnych nastawień młodzieży może świadczyć o tym, że nowe roczniki są bardziej wymagające, przede wszystkim - jak wynika z ostatnich badań - wobec socjalistycznego systemu społeczno-gospodarczego. Oczekują, że w wyniku prowadzonej w jego ramach działalności gospodarczej wzrastać będzie zasobność kraju, poprawią się warunki życia społeczeństwa. Krytyczny stosunek młodzieży do systemu społeczno-gospodarczego firmowanego przez idee socjalistyczne zdaje się wynikać nie tyle z odrzucania samej idei socjalizmu, co z postrzegania niedostatków rzeczywistości, a więc zubożenia życia społecznego i ekonomicznego.

¹ Badanie pod hasłem "Młodzież '88" zrealizowano w dniach 25-29 kwietnia 1988 r. na próbie 1292 uczniów z 54 szkół wylosowanych z terenu całego kraju, w warunkach zapewniających anonimowość odpowiedzi (nieobecność nauczyciela w sali lekcyjnej). W około 90% szkoły wybrane do tego badania są te same od 1983 r. Konieczność włączenia szkół "rezerwowych" była spowodowana likwidacją szkół poprzednio uczestniczących w badaniu, bądź brakiem w danym roku klas maturalnych (nabór uczniów do szkoły co drugi rok).

W tegorocznym sondażu interesowała nas opinia młodzieży o socjalizmie funkcjonującym w naszym kraju, o socjalizmie w szerokim wymiarze oraz o ogólnym dorobku socjalizmu i celowości kontynuowania socjalistycznego kierunku rozwoju Polski.

Opinie młodzieży
o systemie społeczno-ekonomicznym Polski
oraz ustroju socjalistycznym w ogóle

Opinie młodzieży o socjalizmie zostaną rozpatrzone w dwóch wymiarach: ukonkretnionym, tzn. odniesionym do funkcjonowania socjalizmu w naszym kraju, oraz w szerszym, dotyczącym socjalizmu w ogóle.

Z tabeli 1 przedstawiającej oceny funkcjonowania socjalizmu w Polsce wynika, że większość młodzieży (bezwzględna lub względna) przypisuje praktyce politycznej takie zalety, jak demokratyczne sprawowanie władzy (41,5%), gwarancje i przestrzeganie swobód obywatelskich (55,7%), istnienie wielu form samorządności (50,5%) oraz tolerancji światopoglądowej (58%). Ale dostrzega brak wpływu obywateli na rządzenie państwem (62,7%) i ograniczanie swobody działania przeciwników ustroju (65,5%). Ankietowana młodzież wskazuje na nierówność szans życiowych. Zależą one, jej zdaniem, od pochodzenia społecznego (59,0%), sytuacji materialnej (73,2%), światopoglądu i przynależności partyjnej (66,8%). Większość stwierdza również, że państwo nie gwarantuje wszystkim obywatelom przyzwoitego standardu życia (66,1%). Zasady demokracji najczęściej przestrzega się więc, według badanych, w sferze wolności światopoglądowych, nie jest natomiast realizowana zasada równości obywateli.

Tabela 1

w procentach

Opinie o socjalizmie w wymiarze ukonkretnionym ^{a)}	Respondenci		
	podzielający opinię	nie podziela- jący opinii	nie mający zdania
1. Ogranicza swobody działania przeciwników ustroju	65,5	18,0	14,8
2. Istnieje tolerancja światopoglądowa	57,9	28,7	11,7
3. Są gwarantowane i przestrzegane swobody obywatelskie	55,7	34,3	8,2
4. Istnieje wiele form samorządności obywateli	50,5	31,5	16,0
5. Demokratycznie sprawuje się władzę	41,5	36,5	20,5
6. Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od pochodzenia społecznego	36,9	59,0	3,4
7. Nie ma większych różnic w poglądach politycznych obywateli	34,2	46,7	17,5
8. Istnieje silna opozycja polityczna	30,8	38,0	28,6
9. Ogół obywateli ma wpływ na rządzenie państwem	25,9	62,7	9,5
10. Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od światopoglądu i przynależności partyjnej	25,5	66,8	7,0
11. Gwarantuje wszystkim obywatelom przyzwoity standard życia	22,7	66,1	10,4
12. Wszyscy mają równe szanse życiowe niezależnie od sytuacji materialnej	20,3	73,2	5,7
a) Opinie te w podziale na grupy społeczno-demograficzne młodzieży przedstawiono w tabeli 1 aneksu.			

Rozpatrując opinie o socjalizmie w szerokim wymiarze, nie można odnotować znacznego dlań poparcia (tab.2). Niemal połowa respondentów (48,6%) odrzuca idee socjalizmu jako nie-realne. Mniej jest uznających wyższość socjalizmu nad kapitalizmem niż zgadzających się ze stwierdzeniem, że socjalizm jest pod wieloma względami bardziej postępowy od kapitalizmu (46%).

Silnie krytyczne nastawienie do socjalizmu jako systemu wynika z tego, że przypisuje się mu takie cechy, jak niski poziom życia (socjalistyczna gospodarka jest mało wydajna i powoduje niedostatek) - 59% i utopijność (socjalizm jest ideą, której nie da się zrealizować w praktyce) - 49%.

Niewielu młodych ludzi (23,3%) podziela pogląd, że socjalizm to system, który w przyszłości rozwiąże problemy ludzkości.

Jednocześnie 46% młodzieży przychyliła się do opinii, że gdybyśmy byli krajem kapitalistycznym, to byłibyśmy krajem wysoko rozwiniętym, i zauważa pozytywne cechy ustroju kapitalistycznego.

Krytycznym ocenom socjalizmu towarzyszy otwartość większości młodzieży (56%) na zmiany ("W Polsce powinny istnieć legalne partie opozycyjne dążące do zmiany ustroju"), zwłaszcza przy przekonaniu o możliwości zmiany systemu politycznego w Polsce w przypadku braku (postrzeganych obecnie) warunków geopolitycznych ("W Polsce zmieniłby się obecnie ustrój, gdybyśmy mieli innych sąsiadów" - 61%).

Jednocześnie młodzież anno domini 1988 nie jest skłonna do gremialnego obarczania socjalizmu odpowiedzialnością za najważniejsze problemy naszego kraju - obciąża nimi socjalizm 32,2% respondentów, nie czyni tego 43,6%. Problemy te są więc rzadziej postrzegane wyłącznie w kontekście ideowym, częściej w bardziej złożonym, praktycznym uwikłaniu sytuacyjnym. Hipotetycznie pełna realizacja norm socjalizmu w rzeczywistości politycznej w sposób istotny zmienia rozkład opinii. Gdyby normy socjalistyczne były urzeczywistnione, to udałoby się uniknąć najważniejszych problemów kraju (59,6%).

Tabela 2

w procentach

Opinie o socjalizmie w szerokim wymiarze ^{a)}	Respondenci		
	podzielający opinię	nie dzielący opinii	nie mający zdania
1. W Polsce zmieniłby się obecnie ustrój, gdybyśmy mieli innych sąsiadów	60,6	21,7	16,5
2. Gdyby w Polsce w pełni realizowano zasady socjalizmu, to uniknęlibyśmy kryzysów	59,6	22,1	17,4
3. Socjalistyczna gospodarka jest mało wydajna i powoduje niedostatki	58,9	31,4	9,1
4. W Polsce powinny istnieć legalne partie opozycyjne dążące do zmiany ustroju	56,2	25,1	18,0
5. Socjalizm jest ideą, której nie da się zrealizować w praktyce	48,6	31,8	18,7
6. Gdyby w Polsce był kapitalizm, to byłibyśmy krajem wysoko rozwiniętym	46,1	18,1	34,5
7. Socjalizm jest pod wieloma względami bardziej postępowy niż kapitalizm	37,1	46,4	15,8
8. Najważniejsze problemy naszego kraju biorą się stąd, że mamy w Polsce socjalizm	32,2	43,6	23,5
9. Socjalizm to system, który w przyszłości rozwiąże problemy ludzkości	23,3	55,1	20,9

a) Zróżnicowanie ocen socjalizmu w szerokim wymiarze w poszczególnych grupach społeczno-demograficznych młodzieży obrazuje tabela 1 aneksu.

Młodzież o dorobku i potrzebie kontynuacji
socjalizmu w Polsce

Oceny dorobku socjalizmu w Polsce (tab.3)² są następujące: najliczniejsza grupa młodzieży (40,6%) twierdzi, że socjalizm przyniósł Polsce tyle samo korzyści co strat, 34,3% - że przyniósł on więcej strat niż korzyści, a 20,7% - że przyniósł on więcej korzyści niż strat.

Tabela 3

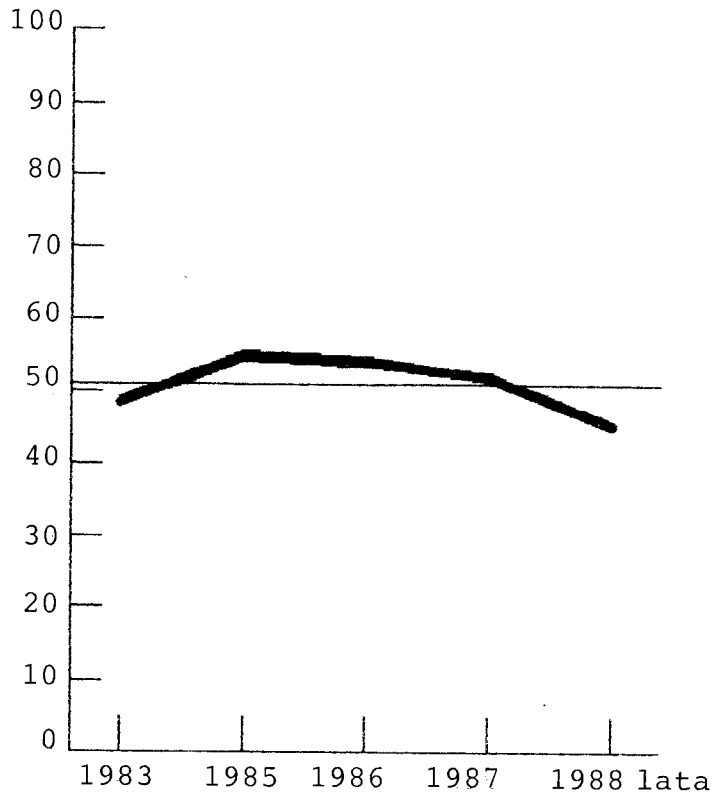
w procentach

Ocena dorobku socjalizmu	Respondenci według terminów badań				
	1983	1985	1986	1987	1988
Więcej korzyści niż strat	27,4	36,2	37,5	32,2	20,7
Tyle samo korzyści co strat	26,1	28,1	35,5	37,7	40,6
Więcej strat niż korzyści	30,0	20,9	21,7	23,2	34,3
Inne zdanie	15,9	13,7	5,1	5,7	3,6

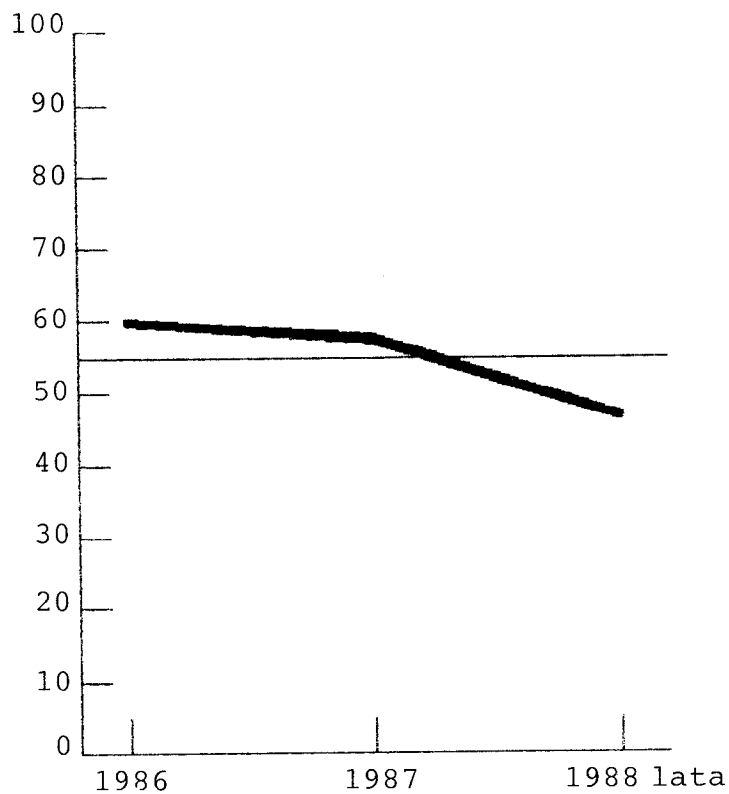
Oznacza to, że po trzech latach (1985-1987), w czasie których przekonani o korzyściach związanych z socjalizmem wyraźnie dominowali nad postrzegającymi straty, liczba tych pierwszych skokowo zmalała nawet poniżej poziomu z krytycznego roku 1983. Obserwowany od dawna systematyczny wzrost liczebności grupy wybierających odpowiedź pośrednią: "tyle samo korzyści co strat", nie był w 1988 roku na tyle duży, aby zauważalnie wpłynąć na przedstawiony powyżej trend (rys.1).

Na przełomie lat 1987-1988 zanikła przewaga opinii potwierdzających celowość kontynuowania w Polsce ustroju opartego na zasadach socjalizmu (tab.4; rys.2). W 1987 roku 58,0% respondentów optowało za jego kontynuacją, a prawie 1/3 przeciwko, a w roku bieżącym zaznaczyła się już niewielka przewaga liczbowa opowiadających się za zaniechaniem kontynuacji (45,5%) nad jej zwolennikami (43,3%).

² W tabeli 2 aneksu podano zróżnicowanie tych ocen w poszczególnych grupach społeczno-demograficznych.

Rys.1. Dotychczasowy dorobek socjalizmu w Polsce w ocenie badanych (0 punktów - same straty, 100 punktów - same korzyści)

Rys.2. Celowość kontynuacji socjalizmu w Polsce w ocenie badanych (0 punktów - niecelowa, 100 punktów - celowa)

Tabela 4

w procentach

Odpowiedzi na pytanie: "Czy warto kontynuować socjalizm w naszym kraju?"	Respondenci według terminów badań		
	1986	1987	1988
Tak	59,3	58,0	43,3
Nie	24,8	29,8	45,5
Inne zdanie	15,2	11,1	9,1

Łatwo zauważyć, że oceny dorobku socjalizmu wiążą się ściśle z zapatrywaniami na celowość kontynuowania socjalistycznego kierunku rozwoju Polski (V Cramera=0,46; tab.5). Badani negatywnie oceniający dorobek socjalizmu w większości (81,1%) są przekonani o niecelowości kontynuowania socjalizmu, oceniający zaś pozytywnie mają najczęściej (82,1%) odmienny pogląd na tę kwestię. Jednakże zmiany nastawienia wobec perspektyw socjalizmu nie da się wyjaśnić wyłącznie wzrostem liczebności grupy niekorzystnie postrzegającej dorobek socjalizmu.

Tabela 5

w procentach

Ustrój socjalistyczny przyniósł ludziom w Polsce	Odpowiedzi na pytanie: "Czy warto kontynuować socjalizm w naszym kraju?"		
	tak	nie	inne zdanie
Więcej korzyści niż strat	82,1	11,4	6,5
Tyle samo korzyści co strat	54,0	36,7	9,2
Więcej strat niż korzyści	12,7	81,1	6,1
Inne zdanie	13,3	28,9	57,8

Okazuje się, że spośród respondentów przekonanych o celowości kontynuowania socjalizmu w Polsce systematycznie (tab.6) ubywa pozytywnie bilansujących dotychczasowy jego dorobek (55,4% w 1986, 49,9% w 1987 i 39,1% w 1988 r.). A więc zawężanie się kręgu przekonanych do socjalizmu ma za podstawę negatywne i neutralne oceny socjalistycznej przeszłości i teraźniejszości, co więcej przekonanie to najwyraźniej odrywa się

od pozytywnych ocen retrospektywnych. Kwestionujący celowość socjalistycznego kierunku rozwoju Polski w większości krytycznie oceniają dorobek socjalizmu (60,4% w 1986, 62,0% w 1987, 60,8% w 1988 r.). Ich udział w całej populacji badanych wzrasta z 18,2% w 1987 roku do 27,6% w bieżącym roku.

Tabela 6

Odpowiedzi na pytanie: "Czy warto kontynuować socjalizm w naszym kraju?"	Odpowiedzi na pytanie: "Co ustrój socjalis- tyczny przyniósł ludziom w Polsce?"			
	więcej ko- rzyści niż strat	tyle samo korzyści co strat	więcej strat niż ko- rzyści	inne zdanie
	1986 rok			
Tak	55,4	35,1	7,2	2,3
Nie	4,4	33,1	60,4	2,0
Inne zdanie	22,8	40,8	15,2	21,2
	1987 rok			
Tak	49,9	42,2	4,7	3,2
Nie	4,5	31,4	62,0	2,1
Inne zdanie	22,9	32,5	22,9	22,9
	1988 rok			
Tak	39,1	49,7	10,1	1,1
Nie	5,1	31,9	60,8	2,2
Inne zdanie	14,5	40,2	23,1	22,2

Oceny podwójnie pozytywne lub negatywne (zarówno dorobku, jak i celowości kontynuowania ustroju opartego na zasadach socjalizmu) w ciągu trzech lat wyraziło łącznie poniżej 50% ankietowanych, w 1988 roku - 44,3%. Sugeruje to przewagę ocen pozbawionych konsekwencji. W wielu przypadkach jest to jednak pozorna niekonsekwencja, gdyż może to oznaczać, że zrównoważone, a nawet pozytywne oceny socjalizmu często nie oznaczają akceptacji jego kontynuowania. Skłania to do twierdzenia, że wchodzące w dorosłe życie roczniki Polaków mają wyż-

sze wymagania wobec systemu społeczno-gospodarczego, domagają się znacznie większych pozytywnych jego efektów. Z tej pozycji kwestionują potrzebę dalszego rozwoju socjalizmu w Polsce.

Po przeanalizowaniu przytoczonych wyników badania nasuwają się następujące wnioski:

1. W ostatnich trzech latach, w tym gwałtownie w bieżącym roku, po okresie bezwzględnej wśród młodzieży dominacji socjalistycznego kierunku rozwoju kraju wzrosła liczba niechętnych jego kontynuacji. Obecnie grupy zwolenników i przeciwników są równoliczne, przy czym pierwsza jest bardziej niż w latach poprzednich krytyczna w ocenie korzyści, jakie dotychczas przyniósł Polsce socjalizm.

2. Zmniejszenie odsetka przekonanych, że socjalizm przynosi "więcej korzyści niż strat", w grupie opowiadających się za kontynuowaniem ustroju opartego na socjalistycznych zasadach przy nie zmienionej sytuacji w kraju może zapowiadać (wobec silnego warunkowania stanowiska w kwestii utrzymania socjalizmu przez ocenę jego dotychczasowego dorobku) narastanie krytycyzmu wśród młodzieży, co z kolei w okresie jej "wejścia w dorosłe życie" w połączeniu z młodzieńczym dynamizmem może spowodować konflikt pod hasłem "socjalizm dla ludzi" bądź też dalszy ubytek zwolenników socjalizmu w Polsce.

Dlaczego warto albo nie warto kontynuować socjalizmu w naszym kraju?³

Rola socjalizmu w przyszłości świata (tab. 7) jest najważniejszym dla młodzieży kryterium oceny celowości jego kontynuacji w Polsce. Właśnie różnica w poglądach na tę kwestię najsilniej dzieli badanych na zwolenników i przeciwników socjalistycznej drogi rozwoju naszego kraju. Pierwsi zdecydowanie częściej niż drudzy (60 wobec 8%) zgadzają się ze stwierdzeniem, "że socjalizm to system, który w przyszłości rozwiąże problemy ludzkości".

³ W tej części opracowania rozpatruje się wypowiedzi tych respondentów, którzy określili swoje stanowisko w kwestii kontynuacji socjalizmu w naszym kraju (tzn. bez odpowiedzi "trudno powiedzieć").

Tabela 7

Opinie o socjalizmie	Odsetek respondentów podzielających opinie z grupy		Współ- czynnik V Cra- mera ^{a)}
	zwolenni- ków	przeciwni- ków	
	kontynuacji socjalizmu w Polsce		
Socjalizm to system, który w przy- szłości rozwiąże problemy ludzkości	60	8	0,56
Najważniejsze problemy naszego kra- ju wynikają stąd, że mamy w Polsce socjalizm	21	66	0,46
W Polsce powinny istnieć legalne partie opozycyjne dążące do zmiany ustroju	46	88	0,45
Gdyby w Polsce był kapitalizm, to bylibyśmy krajem wysoko rozwiniętym	49	89	0,43
Socjalizm jest pod wieloma względa- mi bardziej postępowy niż kapitalizm	63	27	0,36
Socjalistyczna gospodarka jest mało wydajna i powoduje niedostatek	47	81	0,34
W Polsce zmieniłby się obecnie ustrój, gdybyśmy mieli innych są- siadów	58	87	0,32
Socjalizm jest ideą, której nie da się zrealizować w praktyce	43	74	0,31
Gdybyśmy w pełni realizowali zasady socjalizmu, to uniknęlibyśmy kry- zysów	81	64	0,19
a) Współczynnik V Cramera mierzy się siłą związków między zmiennymi, przybierając wartości od 0 (brak związku) do 1 (pełna zależność).			

Zauważmy, że dzieląc tę opinię nie tylko przewidują oni dla świata w przyszłości ustrój socjalistyczny, ale także przypisują mu szczególnie istotną rolę w życiu społeczeństw, wręcz panaceum na problemy ludzkości. Objawia się tu skłonność do idealizacji systemu socjalistycznego i co się z tym wiąże słabsze nastawienie krytyczne.

Drugą z kwestii budzących największe kontrowersje jest umiejscowienie przyczyn najważniejszych trudności naszego kraju. Niechętni utrzymaniu socjalizmu trzykrotnie częściej od jego zwolenników winą za obecną sytuację w kraju obarczają aktualny system polityczny. Ich zdaniem nie warto kontynuować rozwoju kraju w kierunku socjalistycznym, ponieważ nie gwarantuje to rozwiązania naszych najważniejszych problemów. Widzą natomiast taką możliwość w innym systemie.

Opowiadający się za socjalizmem rzadziej od niechętnych mu podzielają zdanie, że w Polsce powinny istnieć legalne partie opozycyjne dążące do zmiany "ustroju" (choć zgodę na ich istnienie wyraziło 46%), rzadziej też sądzą, że gdybyśmy byli krajem kapitalistycznym, to byłibyśmy krajem wysoko rozwiniętym, oraz że socjalizm jest ideą, której nie da się zrealizować w praktyce. Częściej zaś są przekonani, że socjalizm jest bardziej postępowy niż kapitalizm i że nasz kraj uniknąłby kryzysów, gdyby zasady socjalizmu były realizowane.

Okazuje się przy tym, że ostatnią z przytoczonych opinii podziela tylko niewiele mniej niechętnych socjalizmowi w Polsce. Można zatem powiedzieć, że nie tyle są oni przeciw ustrojowi socjalistycznemu, co nie wierzą w możliwość urzeczywistnienia jego zasad.

Nastawienia młodzieży wobec socjalizmu w Polsce

Silnie krytyczny stosunek młodzieży do polskiej rzeczywistości ustrojowej sprowokował nas do zbadania: czy na taką ocenę składają się tylko niespójne demonstracje dezaprobaty, czy też ma ona głębsze podłoże. W tym celu zestawiliśmy stanowisko młodzieży w kwestii celowości kontynuowania socjalizmu w Polsce z jej opiniami o socjalizmie w wymiarze ogólnym (tab.8 i w aneksie tab. 5). Pozwoliło nam to wyodrębnić dwie grupy⁴ charakteryzujące się skrajnie różnym nastawieniem wobec socjalizmu w Polsce:

⁴ Z analizy wyłączono osoby, które na pytanie o dotychczasowy dorobek socjalizmu lub celowość jego kontynuowania w naszym kraju odpowiedziały: "Mam inne zdanie" (13% zbiorowości), "Należy dalej kontynuować socjalizm w naszym kraju, choć dotychczas przyniósł on więcej strat niż korzyści" oraz "Nie należy dalej kontynuować socjalizmu w naszym kraju, choć przyniósł on więcej korzyści niż strat" (24% badanych). Wyrażających dwie ostatnie opinie uwzględniono w tabeli 5 aneksu.

I - pozytywnym: opowiadający się za kontynuacją socjalizmu w Polsce i pozytywnie oceniający jego dorobek (przyniósł więcej korzyści lub tyle samo korzyści co strat) oraz socjalizm w wymiarze ogólnym - 32% badanych;

II - negatywnym: przeciwni kontynuowaniu socjalizmu w Polsce i negatywnie oceniający jego dorobek (przyniósł on tyle samo strat co korzyści lub więcej strat) oraz socjalizm w wymiarze ogólnym - 43% badanych.

Stanowisko ambiwalentne (podzielanie opinii, że należy kontynuować socjalizm w Polsce, choć dotychczas przyniósł on więcej strat niż korzyści lub że nie należy kontynuować socjalizmu w naszym kraju, choć przyniósł on więcej korzyści niż strat; negatywna lub pozytywna ocena socjalizmu w wymiarze ogólnym) wyraziło 23% badanych.

Analiza rozkładów odpowiedzi tych dwóch grup respondentów na inne pytania związane z naszą rzeczywistością i hierarchią wartości potwierdziła spójność ich nastawień (tab.8).

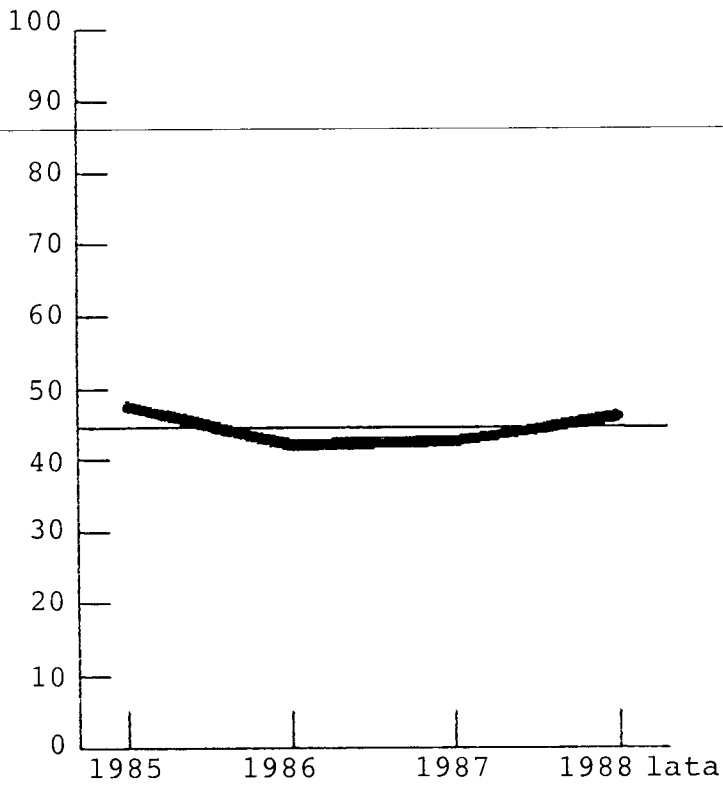
Grupa I częściej niż II przewiduje poprawę sytuacji politycznej i gospodarczej w Polsce oraz pozytywnie wypowiada się o PZPR, sojuszach międzynarodowych, o wpływie opinii społeczeństwa na decyzje rządu, realizacji zasad ustrojowych, oddziaływań młodych ludzi na to, co się dzieje w kraju, częściej też deklaruje udział w wyborach do rad narodowych, dostrzega potrzebę działania społecznego. Natomiast rzadziej wyraża chęć wyjazdu za granicę i rzadziej podziela pogląd, że "Najlepiej pracować tak jak wszyscy, nie wychylać się, bo tego od nas oczekują", "Najważniejsze są pieniądze, reszta przyjdzie sama", "Jesteśmy kolejnym straconym pokoleniem".

Grupa II stanowi przeciwwagę dla grupy I. Ponadto jest ona liczniejsza niż I, stąd też wyrażone przez nią opinie częściej można spotkać wśród ogółu młodzieży.

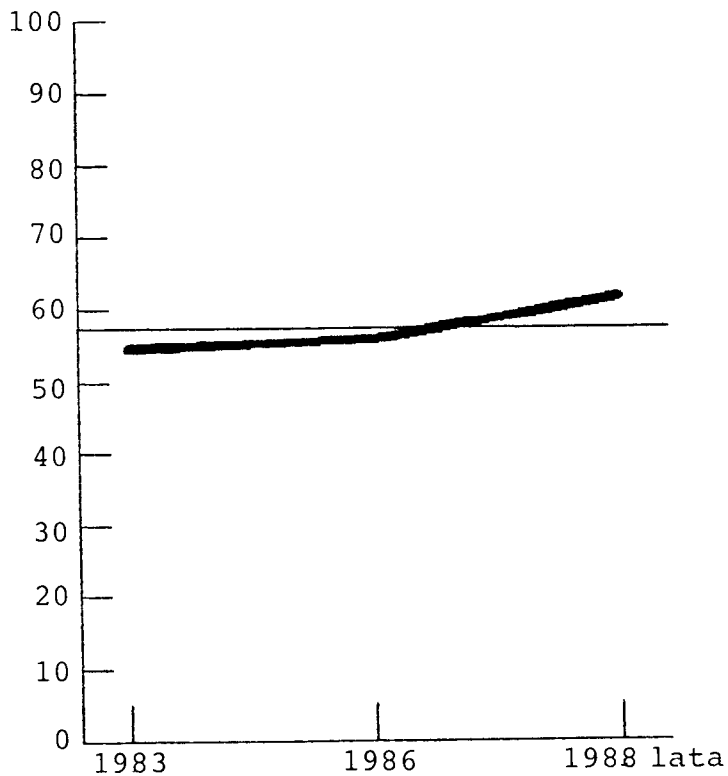
Charakterystyczne jest, że tegorocznym, szczególnie krytycznym opiniom młodzieży o naszej rzeczywistości społeczno-politycznej częściej niż w latach 1986-1987 towarzyszy deklarowanie zainteresowania polityką (rys.3). Jest ona zatem zorientowana na politykę i w znacznej swej części (grupa II) nie akceptuje dotychczasowego ładu politycznego. Nasila się gotowość wyjazdu za granicę (rys.4).

Tabela 8

Wypowiedzi dotyczące polskiej rzeczywistości i systemu wartości	Średnia wartość punktowa ^{a)} odpowiedzi respondentów nastawionych wobec socjalizmu w Polsce		Wartość współczynnika ETA ^{b)}
	pozytywnie	negatywnie	
1. Deklaracje co do uczestnictwa w wyborach do rad narodowych (19.06.1988 r.)	80,1	44,5	0,31
2. PZPR dobrze służy społeczeństwu	79,2	24,5	0,48
3. Sympatia dla gen. W. Jaruzelskiego	67,4	33,4	0,35
4. W ciągu najbliższych dwóch lat sytuacja polityczna polepszy się	65,4	38,3	0,32
5. W ciągu najbliższych dwóch lat sytuacja gospodarcza polepszy się	63,1	31,5	0,33
6. Rząd liczy się z opinią społeczeństwa	57,6	18,6	0,35
7. Nasze granice są dobrze zabezpieczone przed agresją	57,5	44,0	0,11
8. Deklaracje co do gotowości wyjazdu za granicę (100 = na stałe)	50,2	62,4	0,25
9. Młodzi ludzie mają wpływ na to, co dzieje się w kraju	34,9	13,5	0,22
10. Polska powinna wystąpić z Układu Warszawskiego	14,4	59,1	0,41
11. Najważniejsze, to pracować uczciwie, rzetelnie wykonywać swoje obowiązki niezależnie od okoliczności	95,6	76,8	0,22
12. Odczuwam potrzebę działania społecznego	48,3	31,7	0,14
13. Najlepiej pracować "tak jak wszyscy", "nie wychylać się", bo tego od nas oczekują	30,5	45,0	0,13
14. Jesteśmy kolejnym straconym pokoleniem	21,0	56,5	0,30
15. Najważniejsze są pieniądze, reszta przyjdzie sama	18,7	38,1	0,18
<p>a) Pozytywnym odpowiedziom na pytania dotyczące polskiej rzeczywistości i systemu wartości przypisano 100 punktów, negatywnym - 0 punktów.</p> <p>b) Współczynnik ETA mierzy siłę związku między dwiema zmiennymi i przybiera wartość od 0 (brak zależności) do 1 (pełna zależność).</p>			

Rys.3. Zainteresowanie polityką deklarowane przez badanych (0 punktów - brak zainteresowania, 100 punktów - bardzo duże zainteresowanie)

Rys.4. Deklaracje badanych co do gotowości wyjazdu za granicę (0 punktów - brak chęci wyjazdu, 100 punktów - chęć wyjazdu na stałe)

ANEKS

Cechy społeczno-demograficzne uczniów objętych badaniem

W skład próby wchodziło: 17,8% uczniów liceów ogólnokształcących, 20% - techników, 18,6% - liceów zawodowych, 43,2% - zasadniczych szkół zawodowych; 52,2% chłopców; 44,2% mieszkańców wsi, 17% miast liczących do 20 tys. ludności, 19,1% - od 20 do 100 tys., 9,5% - od 100 do 500 tys., 9,1% - powyżej 500 tys.

W badanej populacji 36% uczniów było dziećmi robotników, ponad 19% - rolników, 13% - specjalistów średniego szczebla, 8,5% - emerytów i rencistów, 5,1% - inteligencji, 3,9% - pracowników handlu i usług, 3,4% - właścicieli prywatnych zakładów.

Rodzice uczniów objętych badaniem legitymowali się wykształceniem: podstawowym - 29,7% ojców, 33,4% matek, zawodowym - odpowiednio 35,1 i 24,1%, średnim - 21,2 i 29,6%, wyższym 12 i 10,9%.

Rodzice (ojciec lub matka) 19% badanych należeli do PZPR.

Do świeckich organizacji młodzieżowych należało 43% zbiorowości, w tym tylko do ZSMP - 9,5%, tylko do ZHP - 11,8%, tylko do ZMW - 8,0%, do samorządu szkolnego - 4,6%, a do dwóch i więcej organizacji jednocześnie - 9,2%.

Na ogólną liczbę badanych 96,4% to wierzący, w tym 62,8% wierzący i praktykujący regularnie, 27,2% wierzący i praktykujący nieregularnie, 6,4% wierzący, ale niepraktykujący, 1% stanowią niewierzący, ale chodzący do kościoła, a tylko 1,6% niewierzący i niepraktykujący.

Członkostwo organizacji katolickich zadeklarowało 14% objętej badaniem młodzieży, a udział w ruchu oazowym lub innych formach spotkań młodzieży organizowanych przez Kościół - 35%.

Uczestnictwo w mszy świętej w ostatnią niedzielę (przed przeprowadzeniem badania) zgłosiło 75,8% uczniów, dalsze 13,6% - uczestnictwo we mszy w ciągu ostatniego miesiąca.

Wpływ cech społeczno-demograficznych uczniów na ich opinie
o aktualnym systemie społeczno-ekonomicznym w kraju i ustroju
socjalistycznym w ogóle

W tabeli 1 przedstawiono średnie ocen socjalizmu funkcjonującego w naszym kraju oraz socjalizmu w szerokim wymiarze w poszczególnych grupach społeczno-demograficznych młodzieży. Wskaźniki te w każdej z wyodrębnionych grup wynoszą poniżej 50 punktów. Mamy więc do czynienia z ocenami bardziej lub mniej negatywnymi. Wyjątek stanowi tu jedynie grupa uczniów deklarujących członkostwo co najmniej dwóch organizacji młodzieżowych, takich jak: ZSMP, ZMW, ZHP, samorząd szkolny - 9,2% całej badanej populacji. Ocenia ona socjalizm w wymiarze ogólnym minimalnie bardziej pozytywnie niż negatywnie (51,1 pkt.).

Analizy zmierzające do ustalenia cech sprzyjających korzystnym oraz niekorzystnym opiniom w kwestiach rozpatrywanych w opracowaniu wykazały, że są to często te same cechy, które sprzyjały akceptującemu bądź krytycznemu stanowisku w innych kwestiach: związanych z dzisiejszą rzeczywistością społeczno-polityczną.

Również wyniki poprzednich badań nad młodzieżą wykazują istnienie stałych związków między określonymi zespołami cech społeczno-demograficznych a poziomem krytycyzmu w poszczególnych grupach. Można więc mówić o zespołach cech sprzyjających negatywnym bądź pozytywnym nastawieniom wobec różnych uwzględnionych w badaniu elementów rzeczywistości społeczno-politycznej.

Wyniki przedstawione w tabeli 1 potwierdzają zgodność kierunku oddziaływania określonych cech na poziom krytycyzmu badanych z dotychczasowymi tendencjami ujawnionymi w badaniach nad młodzieżą.

Najbardziej negatywnie o socjalizmie w Polsce i socjalizmie w ogóle wypowiadają się: chłopcy, mieszkańcy miast powyżej 500 tys. ludności, uczniowie techników, nie należący do żadnej organizacji, uczniowie, których ojcowie legitymują się wykształceniem wyższym.

Tabela 1

w procentach

Cechy społeczno-demograficzne badanych	Średnia wartość punktowa ocen socjalizmu funkcyjnego w Polsce ^{a)}	Wartość współczynnika ETA	Średnia wartość punktowa ocen socjalizmu w wymiarze ogólnym ^{b)}	Wartość współczynnika ETA
Ogółem	42,6		43,8	
<u>Płeć</u>				
Kobiety	46,2	0,22	49,4	0,30
Mężczyźni	39,1		39,1	
<u>Miejsce zamieszkania</u>				
Wieś	47,5		47,5	
Miasto liczące:				
do 20	42,7		43,8	
20-100	39,5		43,6	
100-500	37,0	0,33	36,2	0,26
ponad 500 tys. ludności	31,4		34,4	
<u>Typ szkoły</u>				
Zasadnicza szkoła zawodowa	46,4		43,6	
Liceum zawodowe	44,7	0,32	48,6	0,19
Liceum ogólnokształcące	41,0		45,5	
Technikum	33,3		38,3	
<u>Przynależność do organizacji</u>				
Należący do:				
- dwóch i więcej	48,9		51,1	
- tylko do ZSMP	47,2		48,8	
- tylko do ZMW	46,4	0,24	49,7	0,26
- tylko do ZHP	46,2		47,5	
Nie należący	39,3		40,2	
<u>Wykształcenie ojca</u>				
Podstawowe	47,0		47,5	
Zasadnicze	42,7	0,23	43,6	0,15
Średnie	39,5		41,3	
Wyższe	36,2		40,2	

a) Pozytywnym odpowiedziom na pytanie o: istnienie w Polsce tolerancji światopoglądowej; gwarantowanie i przestrzeganie swobód obywatelskich; istnienie wielu form samorządności obywateli; demokratyczne sprawowanie władzy; równość szans niezależnie od pochodzenia społecznego, światopoglądu i sytuacji materialnej; istnienie różnic w poglądach politycznych obywateli i wywieranie przez nich wpływu na rządzenie państwem; zapewnianie wszystkim obywatelom przyzwoitego standardu życia - nadano wartość 100 punktów, negatywnym - 0 punktów. Odwrotnie w przypadku pytań o: ograniczanie swobody działania przeciwników ustroju; istnienie silnej opozycji politycznej - negatywnym przypisano wartość 100 punktów, pozytywnym - 0 punktów. Odpowiedzi "trudno powiedzieć" zakwalifikowano jako pośrednie.

b) Pozytywnym odpowiedziom na pytania czy: 1) gdyby w Polsce w pełni realizowano zasady socjalizmu, to uniknęlibyśmy kryzysów; 2) socjalizm jest pod wieloma względami bardziej postępowy niż kapitalizm; 3) socjalizm, to system, który w przyszłości rozwiąże problemy ludzkości, oraz negatywnym na pytania czy: 4) w Polsce zmieniłby się obecnie ustrój, gdybyśmy mieli innych sąsiadów; 5) socjalistyczna gospodarka jest mało wydajna i powoduje niedostatek; 6) w Polsce powinny istnieć legalne partie opozycyjne, dążące do zmiany ustroju; 7) socjalizm jest ideą, której nie da się zrealizować w praktyce; 8) gdyby w Polsce był kapitalizm, to byłibyśmy krajem wysoko rozwiniętym; 9) najważniejsze problemy naszego kraju biorą się stąd, że mamy w Polsce socjalizm - nadano wartość 100 punktów. Natomiast negatywnym odpowiedziom na pytania 1-3 i pozytywnym na pytania 4-9 przypisano wartość 0. Odpowiedzi "trudno powiedzieć" zakwalifikowano jako pośrednie.

Uwaga - Poszczególne składniki zagregowanych wskaźników ocen mają tę samą wagę w ocenie socjalizmu. Porównywanie ze sobą wielkości wskaźników ocen funkcjonowania socjalizmu w Polsce i wielkości wskaźnika oceny socjalizmu w wymiarze ogólnym jest nieuprawnione ze względu na niejednorodność narzędzi badawczych.

Najbardziej pozytywne były wypowiedzi: dziewcząt, uczniów liceów zawodowych i zasadniczych szkół zawodowych, członków dwóch i więcej spośród świeckich organizacji młodzieżowych, mieszkańców wsi, uczniów, których ojcowie legitymują się wykształceniem podstawowym. Zwraca uwagę fakt, że zawód ojca, przynależność rodziców do PZPR, stosunek do wiary, przynależność do organizacji kościelnych nie mają wpływu na poglądy młodzieży.

Wyjaśnienie utrzymujących się związków zespołów cech społeczno-demograficznych z bardziej lub mniej krytycznymi wobec rzeczywistości społeczno-politycznej postawami badanych wymagałoby dodatkowych badań, przeprowadzone zaś pozwalają zauważyć, że cechy sprzyjające krytycyzmowi, tj. zamieszkiwanie w dużych miastach (ponad 500 tys. ludności), pochodzenie z rodziny legitymującej się wysokim poziomem wykształcenia, nieprzynależenie do żadnej świeckiej organizacji młodzieżowej, mogą jednocześnie sprzyjać "szerszemu spojrzeniu" na naszą rzeczywistość i świat.

Inny sposób wyjaśnienia - mniejszy krytycyzm młodzieży zamieszkującej na wsi i w małych miastach, pochodzącej z rodzin o niższym wykształceniu niż młodzieży z dużych miast i z rodzin lepiej wykształconych wynika z postrzegania obecnej sytuacji (także aktualnego systemu politycznego) jako bardziej odpowiadającej jej interesom.

Różnice w ocenach dotychczasowych osiągnięć socjalizmu w naszym kraju między poszczególnymi grupami społeczno-demograficznymi (tab.2) potwierdzają zaprezentowane powyżej tendencje - istnienie cech wiążących się z krytycznymi bądź akceptującymi nastawieniami w rozpatrywanych kwestiach.

Tabela 2

w procentach

Charakterystyka badanych najczęściej wybierających odpowiedź "Socjalizm przyniósł Polsce więcej korzyści niż strat"	Respon-denci	Charakterystyka badanych najczęściej wybierających odpowiedź "Socjalizm przyniósł Polsce więcej strat niż korzyści"	Respon-denci
Dziewczęta	57,9	Chłopcy	57,2
Uczniowie:		Uczniowie:	
- zamieszkujący na wsi	25,6	- zamieszkujący w miastach powyżej 500 tys. ludności	65,5
- uczący się w liceach zawodowych	33,0	- uczący się w technikach	43,8
- należący do:		- nie należący do żadnej organizacji młodzieżowej	42,0
- dwóch i więcej świeżkich organizacji młodzieżowych jednocześnie	39,1		
- ZSMP	30,6		
- mający ojca z podstawowym wykształceniem	25,8	- mający ojca z wyższym wykształceniem	43,2
- pochodzenia chłopskiego	28,9	- pochodzenia inteligentckiego	41,3

Ocena aktualnej sytuacji politycznej i gospodarczej oraz perspektywy jej rozwoju

Tabela 3

w procentach

Ocena obecnej sytuacji politycznej i gospodarczej	Dorośli	Młodzież	Dorośli	Dorośli	Młodzież	Dorośli
	II'88	IV'88	V'88	II'88	IV'88	V'88
	Sytuacja polityczna			Sytuacja gospodarcza		
Dobra	26,9	12,4	13,8	2,8	6,8	2,5
Ani dobra, ani zła	38,5	34,4	42,0	12,0	21,4	12,9
Zła	26,3	41,8	37,2	26,3	41,8	37,2
Trudno powiedzieć	8,3	11,1	6,9	2,8	4,4	0,9

Tabela 4

w procentach

Perspektywy sytuacji politycznej i gospodarczej	Dorośli	Młodzież	Dorośli	Dorośli	Młodzież	Dorośli
	II'88	IV'88	V'88	II'88	IV'88	V'88
	Sytuacja polityczna			Sytuacja gospodarcza		
Poprawi się	18,5	18,6	16,5	19,6	22,1	17,7
Pozostanie bez zmian	49,0	37,9	52,9	27,1	27,9	28,7
Pogorszy się	16,4	26,2	16,1	42,1	32,2	40,1
Trudno powiedzieć	16,2	23,2	14,4	11,0	17,1	13,6

Tabela 5

Współwystępowanie opinii respondentów o socjalizmie w Polsce	Ocena socjalizmu w wymiarze ogólnym na skali od 0 do 100 punktów			
	0-24	25-49	50-74	75-100 punktów
Należy kontynuować socjalizm w Polsce; dotychczas przyniósł on więcej korzyści niż strat	2 (0) ^{a)}	25 (11)	Grupa I 77 (28) 96 (4)	
Nie należy kontynuować socjalizmu w Polsce; dotychczas przyniósł on więcej strat niż korzyści	Grupa II 97 (13) 66 (30)		15 (5)	2 (0)
Inne kombinacje opinii	1 (0)	10 (4)	8 (3)	2 (0)
<p>a) W nawiasach podano udział dzielących daną opinię w całości próby pomniejszonej o osoby, które na pytanie o dotychczasowy dorobek socjalizmu w naszym kraju lub celowość jego kontynuacji odpowiedziały "Mam inne zdanie" (13% próby).</p>				